

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 38 Volume: 8 Issue: 38

Haziran 2015 June 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

YENİ MEDYADA NEFRET SÖYLEMİ: EKŞİ SÖZLÜK ÖRNEĞİ

HATE SPEECH IN NEW MEDIA: CASE OF EKŞİ SÖZLÜK

Hülya ÖZTEKİN*

Öz

Günümüzde nefret söyleminin en çok üretildiği ve dolaşıma sokulduğu mecralardan biri yeni medyadır. Yeni medyanın katılımcı, kullanıcı türevli ve âdem-i merkezîyetçi yapısı, onu geleneksel medya karşısında ayrıcalıklı ve üstün bir konuma yerleştirirken, nefret söyleminin de yaygın ve denetimsiz bir şekilde üretilmesine olanak tanımaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'nin en çok kullanılan sosyal medya ağlarından biri olan Ekşi Sözlük'te üretilen ve paylaşılan nefret söylemi ele alınmaktadır. Temmuz 2014'te İsrail tarafından Gazze'ye yapılan askeri operasyon sonrasında Türkiye'de artan Yahudi karşıtlığı çerçevesinde Ekşi Sözlük'te Yahudilere yönelik nefret söylemi incelenmiştir. Çalışmanın amacı, Ekşi Sözlük özelinde yeni medyadaki yaygın nefret söylemine dikkat çekmek; internette kullanıcı yorumlarının yöneldiği kişi ya da grubu aşağıladığını, ötekileştirdiğini, hatta nefret suçuna hedef gösterdiğini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Ayrımcılık, Nefret Söylemi, Yeni Medya, Ekşi Sözlük.

Abstract

Today one of media in which hate speech is most produced and circulated is new media. Participatory, user-derived and decentralized structure of new media puts it privileged and a superior position across traditional media. But on the other hand, its these features cause to be produced widespread and uncontrolled of hate speech. This study handles hate speech on Ekşi Sözlük which is one of Turkey's most widely used social media networks. In the framework of growing anti-Semitism in Turkey after the military operation on Gaza by Israel in July 2014 hate speech against Jews on Ekşi Sözlük was examined. The aim of this study is to draw attention to the hate speech on Ekşi Sözlük and in new media. Also this study aims to put forth that internet users' comments insult, otherize and even target to hate crime a person or a group.

Keywords: Discrimination, Hate Speech, New Media, Ekşi Sözlük.

GİRİŞ

"Nefret etmeyin. Nefret taşınmayacak kadar ağır bir yüküdür."

Martin Luther King

Nefret söylemi, demokratik toplumun ve birlikte yaşama kültürünün oluşması ve devam ettirilmesinin önündeki en büyük engellerden biridir. Nefret suçlarının bir tetikleyicisi olarak kabul edilen nefret söylemi, bir kişiyi ya da grubu ırkı, etnik kökeni, cinsiyeti, cinsel eğilimleri, dini, mezhebi, siyasal tercihi, ideolojisi, sosyo-ekonomik durumu, fiziksel özellikleri, fiziksel engeli ya da hastalığı nedeniyle ayırt etme, dışlama, ötekileştirme, aşağılama, hedef gösterme, yıldırma, düşmanlaştırma gibi nefret biçimlerini ifade eden, yayan, teşvik eden, savunan dilsel pratiklerdir.

Nefret söylemiyle bir yandan kişinin belirli bir gruba aidiyeti yüzünden küçük düşürülmesi, aşağılanması ve hedef gösterilmesi söz konusuysa, diğer yandan nefret söylemi üreten gruba güç ve önem atfedilmektedir (İnceoğlu ve Çoban, 2014: 73). Bu anlamda nefret söylemi sadece yöneldiği kişi ya da grubu tehdit etmekle kalmamakta, toplumsal gruplar arasında hiyerarşik bir ayrımı inşa etmektedir.

* Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon Sinema Bölümü.

Geleneksel medyada kimi zaman doğrudan ama genellikle abartma, çarpıtma, ima, kinaye gibi örtük ve dolaylı biçimlerde görülen nefret söylemi, kullanıcıların da içerik üretimine aktif olarak katılabildikleri yeni medya ortamında yaygın biçimde küfür, hakaret, aşağılama gibi daha görünür ve doğrudan biçimlerde yer almaya başlamış ve popülerleşmiştir. Kimi çevrelerce ifade özgürlüğünün bir parçası ya da bir 'iç dökme eylemi' olarak kabul edilen bu söylemler sosyal ağların, blogların, mikroblogların, forumların, katılımcı sözlüklerin, fotoğraf, video ve müzik paylaşım sitelerinin, dijital oyun sitelerinin, okur yorumlarının doğal bir parçası haline gelmiştir.

Günlük yaşantımızın hemen her alanında karşımıza çıkan nefret söyleminin yeni medya ortamında çok kolay ve hızlı bir biçimde yeniden dolaşıma sokularak normalleşip meşrulaştığı varsayımından hareketle, bu çalışmada Türkiye'deki ilk katılımcı sözlük olan Ekşi Sözlük'te Yahudilere yönelik nefret söylemi incelenmiştir. Ülkemizde nefret söylemi son yıllarda çalışılmaya başlamış yeni akademik alanlardan biridir. Yeni medyada her geçen gün sayısız nefret söylemi üretilmesine karşın, yeni medyada üretilen ve dolaşıma sokulan nefret söylemi üzerine yapılmış çalışma sayısı oldukça sınırlıdır¹. Bu açıdan ilgili alana katkı sağlayacağı düşünülen bu çalışma, Türkiye'nin en çok kullanılan sosyal ağlarından biri olan ve katılımcı sözlük niteliği taşıyan siteler arasında giriş yapılma sayısı bakımından ilk sırada yer alan Ekşi Sözlük özelinde yeni medyadaki nefret söylemine dikkat çekmeyi; herhangi bir internet kullanıcısının 'kişisel görüşü' olarak son derece masum kabul edilen yorumların aslında yöneldiği kişi ya da grubu aşağıladığını, ötekileştirdiğini, hatta nefret suçuna hedef gösterdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1. ÖTEKİLEŞTİRME VE 'ÖTEKİ'NE YÖNELİK NEFRET SÖYLEMİ

İnsan, doğasında var olan niteliğinin bir uzantısı olarak gruplaşma ve kendini bir gruba ait hissetme eğilimi içindedir. Bu eğilimin altında ise toplumsal bir kazançtan öte, bireysel bir çıkar gözetimi yatmaktadır: Olumlu bir öz değerlendirme ve benlik saygısını yüceltme gereksinimi. Bu noktada karşımıza, kimlik duygusunun önemli bir boyutu olan 'sosyal kimlik' kavramı çıkmaktadır (Madran, 2013: 74). Kendisini sosyal kimlik yani grup üyeliği üzerinden tanımlayan birey, çoğunlukla diğer insanları da 'birey' olarak değil, bir toplumsal 'grubun üyesi' olarak algılamaktadır. Bireyleri 'erkekler', 'Müslümanlar', 'yaşlılar', 'Ermeniler' gibi sosyal sınıflandırmalara tabi tutmaktadır (Madran, 2013: 79).

Bu sosyal sınıflandırmanın bir sonucu olarak 'biz'in dışında kalanlar 'onlar/ötekiler' biçiminde tanımlanmakta, 'biz' kavramı ötekiler üzerinden anlam kazanmaktadır. Bu tanımlama ve anlamlandırma çabasının kaçınılmaz sonucu ise 'biz' ve 'onlar/ötekiler' karşıtlığıdır. Kişinin kendisini konumlandığı ve kendisini ait hissedip tanımladığı yere göre kendisinden farklı olan 'onlar/ötekiler' değişmektedir. Önyargılar, kalıpyargılar, yabancı korkusu, yabancı düşmanlığı, homofobi ve ırkçılık gibi nedenlerle 'biz' ve 'onlar/ötekiler' arasındaki ilişki, kimi zaman ayrımcılık, dışlama, reddetme, düşmanlaştırma, nefret söylemi geliştirme, nefret suçu gibi olumsuz biçimlerde ortaya çıkabilmektedir.

'Onlara/ötekilere' karşı ayrımcılığın temelinde, bireyleri birtakım sosyal sınıflandırmalara göre algılama ve konumlandırma pratiği yattığı için önyargılar sonucunda oluşan ayrımcı davranışlar tek tek bireylere yöneltilmiş olsa da ayrımcılığı, kişilerarası ilişkilerdeki hoşlanmama, uzak durma gibi 'ters' ve 'kötü' davranışlardan ayıran şey, ayrımcılığın yöneldiği bireylerin, kişisel özellikleri değil, ait oldukları grubun özellikleri nedeniyle bu davranışın hedefi olmalarıdır (Göregenli, 2013a: 21)

Her ne kadar modern toplumlar, eşitlik ve insan hakları gibi evrensel değerler üzerine temellenmiş olsalar ve bu değerleri birtakım hukuki metinlerle garanti altına almaya çalışmışsalar da bireyler ve gruplar arası ayrımcılık, modern toplumların en büyük açmazlarından biridir. Doğası gereği tektipleştirme ideolojisine sahip modern toplumlarda homojen toplum yaratma ideali, devletleri ayrıştırıcı ve ötekileştirici birtakım politikalara yönlendirmiştir. Bütün modern ulus devletlerde açık ve/veya örtük biçimde egemen/normal vatandaş tanımlaması yapılmış ve bu tanımlama dışında kalan diğer bütün gruplar ötekileşmiş ya da ötekileştirilmiştir.

Türkiye'de resmi ideoloji, ideal vatandaş olmanın sınırlarını belirlemiştir: Türk, Sünni Müslüman, Atatürkçü, heteroseksüel ve ulusal ülkeye sahip olanlar ideal vatandaşlar olarak kabul edilmiştir. Bunun dışındaki kimlikleri benimseyip kendisini ait hissettiği farklı kimlikler üzerinden ifade edenler ise ötekileştirilmektedir (Aygül, 2010: 111; İnceoğlu ve Çoban, 2014: 74). Gündelik hayatta, egemen/normal vatandaş tanımlamasının dışında kalan birçok insan, ayrımcı eylem ve söylemlere maruz kalmaktadır. Bu ayrımcı eylem ve söylemler kimi zaman örtük ve dolaylı kimi zaman da doğrudan ortaya çıkmaktadır.

¹Yeni medyada nefret söylemiyle ilgili çalışmalar için bkz. Çomu, 2010; Çomu ve Binark, 2013; Aktan, 2007.

Ayrımcılığın doğrudan ifade biçimi olan nefret söylemi ve nefret suçları, bu ayrımcı eylem ve söylemlerin belki de en şiddetli formlarıdır.

Nefret söylemi ve nefret suçları, 'nefret' sözcüğünün bir duygu ifadesi olması nedeniyle çoğunlukla, nefret söylemi ve suçlarının yöneldiği kişi ya da gruplardan 'hoşlanmama', 'nefret etme' ve bu duyguların ifade edilmesi biçiminde anlaşılmaktadır. Oysa nefret suçları ve bu davranışsal edimlerin zihinsel, ideolojik arka planını oluşturan nefret söylemi, olumsuz duyguları içermekle birlikte esasen toplumu oluşturan gruplar arasındaki sistematik hiyerarşiye işaret eden bir dışlama, değersizleştirme ve düşmanlaştırma ideolojisidir (Göregenli, 2013b: 57). Nefret söylemi ve nefret söyleminin nihai noktası olan nefret suçlarının temelinde 'öteki'ne karşı duyulan rahatsızlık yatmaktadır (İnceoğlu ve Çoban, 2014: 66).

Nefret söyleminin kökleri günlük hayatın içindedir ve oradan beslenmektedir. Nefret söyleminin yöneldiği kişi ve gruplar hakkında önyargılar ve kalıpyargılar içeren bütün olumsuz duygu ve düşünceler, toplumsal düzeyde zaman içinde oluşmakta; aile, okul, ders kitapları, dini, edebi ve diğer metinler, günlük konuşmalar, kitle iletişim araçları, vb. kanalıyla yaygınlaşmakta ve normalleşmektedir. Dolayısıyla ötekiler hakkında söyleme dökülen olumsuz duygu ve düşüncelerin büyük bir kısmı toplumsal temellidir.

Judith Butler'a göre nefret söylemini kullanan kişi, kendi sözlerinin yazarı değildir. Kişi, sözlerinden sorumlu olsa da o sözlerin yaratıcısı değildir. O, sadece önceden belirlenmiş bir sözcük dağarcığından, ötekileştirici imgeler repertuarından, mevcut ırkçı külliyattan, zaten kullanıma hazır bir dilden, durumun gereğine uygun olanları alıntılar. Nefret söyleminin yazarı olarak algılanan kişi de aslında o söylemin ürünüdür. O, kullandığı söylemle, içinde yaşadığı topluluğun söylemsel ortamından, muhakeme ve zihniyet yapısından, adetlerinden belli parçaları tekrarlamakta ve yeniden dolaşıma sokmaktadır (Akt. Yumul, 2013: 132).

Bu noktada 'söylem' kavramı önem kazanmaktadır. Çünkü söylem, salt bireysel duygu ve düşüncelerin dilde ifade bulması değil; toplumsal bilgi birikiminin, değer yargılarının, ideolojilerin temsilcisi ve yeniden üreticisidir. Söylem, ideolojilerin yeniden üretiminde ve günlük ifadelerde vazgeçilmez bir rol oynar (van Dijk, 2003: 13). Söylemlerimizin çoğu, özellikle de bir grubun üyesi olarak konuştuğumuzda, ideolojik temelli görüşlerimizi ifade eder (van Dijk, 2000: 9). Söylem, hem ideolojilerden beslenir ve ideolojilere göre şekillenir; hem de ideolojilerimizi belirler ya da değiştirir (van Dijk, 2003: 111).

Söylem, ırkçılığın ve ayrımcılığın toplumsal ve bilişsel boyutlarının 'arayüzü' olarak görülebilir. Ayrımcılığı söylem yoluyla, konuşmalar ve metinlerle öğreniriz. Toplumsal olarak dolaşımda olan egemen söylem ise toplumsal ayrımcılığın devamını, kendi birincil ve baskın rolünün devamı için arzulayan egemen ideoloji ve bu ideolojinin savunucusu olan egemen, baskın grup(lar) tarafından üretilir (Çınar, 2013: 141).

Nefret söyleminin uluslararası düzeyde kabul edilen tanımı Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 1997 yılı 20 sayılı tavsiye kararında yer almaktadır. İlgili karara göre nefret söylemi, ırkçı nefreti, yabancı düşmanlığını, anti-semitizmi ya da saldırgan milliyetçilik, etnomerkezcilik, ayrımcılık, azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli kişilere karşı düşmanlık gibi hoşgörüsüzlüğe dayanan diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, destekleyen ya da haklı gösteren her türlü ifade biçimidir (Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R [97] 20).

Yöneldiği kişi ve gruplar açısından bakıldığında nefret söylemi, altı ana başlık altında incelenebilir (Binark ve Çomu, 2012):

Siyasal Nefret Söylemi: Siyasal bir düşünceyi ve bu düşüncenin takipçilerini hedef alan nefret söylemidir. Bazen bir ideolojinin tamamını, bazen yalnızca bir veya birkaç siyasi partiyi, bazen ise çok daha küçük grupları hedef alabilmektedir.

Kadınlara Yönelik Nefret Söylemi: Temelde cinsiyetçi ifadelerin kullanılmasıdır. Aşağılama amaçlı bu ifadelerde kadının konumunun ikincilleştirildiği bir söylem oluşturulmaktadır.

Yabancılar ve Göçmenlere Yönelik Nefret Söylemi: Yabancıları, göçmenleri ve/veya etnik grupları hedef alabilmektedir. Türkiye'de ve dünyada ekonomik nedenlerle üretilmiş örnekleri sıklıkla görülmektedir. Ayrıca bu nefret söylemi ırkçılıktan da beslenmektedir. Farklı etnik grupları toplumda korku, kaygı kaynağı olarak konumlandırmakta ve 'düşman' olarak işaretlemektedir.

Cinsel Kimlik Temelli Nefret Söylemi: Heteroseksüel cinsel kimlik dışındaki cinsel kimliklere sahip kişileri hedef alan nefret söylemidir. Temel olarak geyleri, lezbiyenleri, biseksüelleri, travesti ve transseksüelleri hedef alarak, bu cinsel kimlikleri 'sapkın', 'iğrenç' olarak etiketlemektedir.

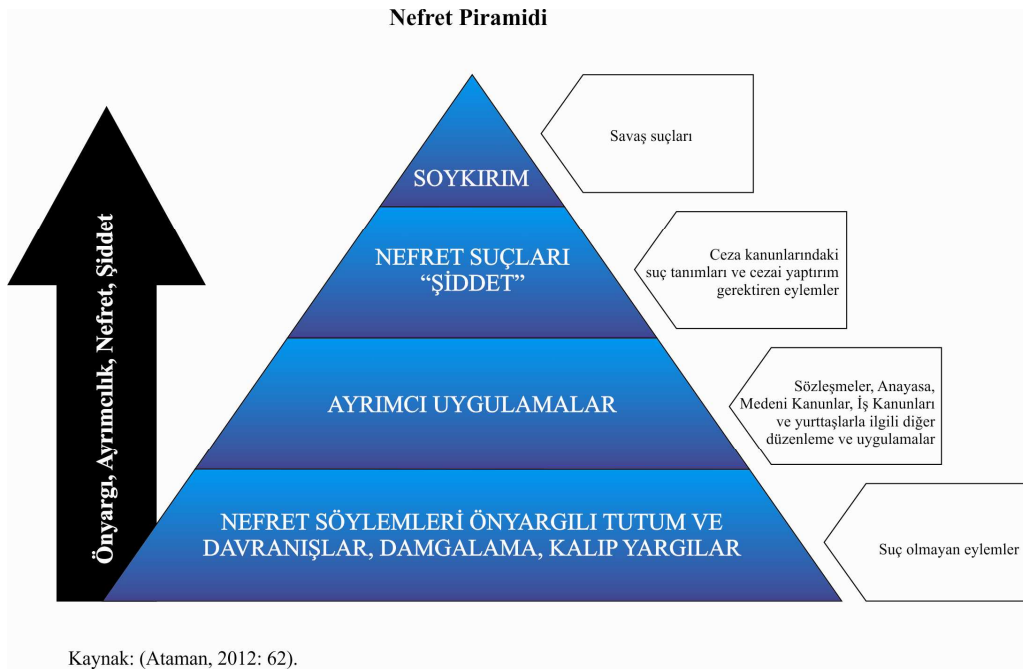
İnanç ve Mezhep Temelli Nefret Söylemi: Farklı dinlere ve mezhep aidiyetlerine yönelik üretilmektedir. Türkiye'de ve dünyada farklı örnekleri sıklıkla görülmektedir. Türkiye'de Müslümanlık

dışındaki dinlerin yanı sıra, hâkim konumlanan/konumlandırılmış Sünni mezhebi dışındaki tüm mezheplere, başta Aleviliğe yönelik üretilmektedir.

Engellilere ve Çeşitli Hastalıklara Yönelik Nefret Söylemi: Fiziksel veya zihinsel engellilere ya da bazı hastalıklara sahip kişilere yönelik üretilmektedir. Türkiye’de görülme sıklığı giderek artmaktadır. Kaynağı, sosyal ve/veya ekonomik olabildiği gibi bunlardan tamamen bağımsız da olabilmektedir.

Nefret söylemi, hedef alınan bireylerin yaşantısında ve toplum hayatında son derece yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır. Kuşkusuz en büyük zararı, hedef alınan bireyler görmektedir. Dışlanma, küçük düşürülme, aşağılanma, hedef gösterilme, pasifleştirilme gibi duygusal saldırıların yanı sıra nefret suçu adı verilen fiziksel ve maddi saldırıları da teşvik ve provoke edici yönü bulunmaktadır.

Nefret söylemi, nefret suçuna giden sürecin çıkış noktası, yani nefret suçunun önünü açan tahammülsüzlüğün ve hoşgörüsüzlüğün dışavurumudur (İnceoğlu ve Sözeri, 2012: 24). Nefret söylemi, içinde potansiyel şiddeti de barındırır. Nefret söyleminin işlevlerinden birisi de şiddetin altyapısını hazırlamasıdır (Alğan ve Şensever, 2010: 17).

Yukarıdaki piramitte de görüldüğü üzere nefret söylemi, son kerte de soykırıma kadar varan uygulamaların en alt basamağında yer almakta, bir anlamda bu uygulamaların tetikleyicisi olarak işlev görmektedir. Önyargılar, kalıpyargılar ve nefret söylemiyle başlayan süreç fiziksel saldırı, gasp, tecavüz, cinayet, kundaklama, soygun, sözlü taciz, tehdit, gözdağı verme, mülke ya da eşyalara zarar verme gibi nefret suçlarına ve nihai olarak soykırıma ulaşabilmektedir.

Nefret söyleminin en belirgin sonuçlarından bir tanesi mağdurlarını sessizleştirmesidir. Nefret söylemini gerçekleştirirken telaffuz edilen kelimeler, belirli gruplar hakkında çeşitli klişeler yaratarak onların ötekileşmesine sebep olabilir ve bu söylemin devam ettirilerek yeniden üretilmesi halinde çeşitli gruplar üzerindeki baskı artar. Tüm bu faktörler hedefteki grupları sinikleştirir, pasifleştirir ve demokratik bir sisteme eşit bir şekilde katılma cesaretlerini veya motivasyonlarını kırar. Nefret söylemi karşılıklı saygıyı zehirler, nefret söyleminin hedefindeki gruplar müzakere süreçlerine, demokratik yaşama katılımında yavaş yavaş geri çekilmeye başlar. Nefret söylemi, hedefindeki gruplara toplumun bir parçası olmadıklarını dikte eder, dolayısıyla bu grupların tartışma, müzakere etme sürecine katılmaları için şevkleri kırılmış olur. Hedefteki gruplar demokratik bir toplumda katkılarını sunamaz hale gelir ve tüm müzakereler, onların katkıları olmadan devam eder. Dolayısıyla nefret söylemi karşılıklı saygıyı, hoşgörü kültürünü zedeler ve çeşitli bakış açılarının adil bir şekilde değerlendirilmesini, mütalaa edilmesini engeller (Alğan ve Şensever, 2010: 16-17).

Nefret söylemiyle mücadelede gündeme gelen en önemli sorun, ifade özgürlüğü ve nefret söylemi arasındaki sınırın muğlaklığıdır. Nefret söylemiyle ifade özgürlüğü arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi konusunda iki farklı yaklaşım söz konusudur. İfade özgürlüğünün 'açıktan şiddeti teşvik edici' olmadığı

sürece sınırsız olması gerektiğini savunan ilk yaklaşıma göre ifade özgürlüğüne istisnalar, sınırlar konulmaya başlandığı anda bu hakkın alanı her geçen gün başka gerekçelerle daraltılacaktır. Nefret söylemine maruz kalan kişilerin, kendi haklarını korumak için mahkemelere başvurabilmelerini bir çözüm olarak öneren bu liberal yaklaşıma karşı ikinci yaklaşım, nefret söylemini kişilerin tek başına mücadele edemeyecekleri bir olgu olarak değerlendirir. Çünkü nefret söylemi, tek bir kişinin değil, belli bir grup ya da topluluğun maruz kalacağı yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır. Bu nedenle, bu görüşü savunan hukukçular nefret söyleminin ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmemesi gerektiğini ifade etmektedir (Kaymak, 2010: 273).

Nefret söyleminin yasaklanması konusundaki farklı yaklaşımlara rağmen nefret söyleminin nefret suçlarına giden kapıyı araladığı çok açıktır (Ataman, 2012: 68). Bu açıdan, başta yaşam hakkı olmak üzere bütün temel hak ve özgürlükleri korumakla yükümlü olan devletin nefret söylemi konusunda gerekli yasal düzenlemeleri yapması kaçınılmazdır.

Devlet tarafından nefret söylemine yönelik aktif bir karşı koyuş ortaya konmadığında ve ifade özgürlüğü adına bu tür ifadeler koruma gördüğünde bu, devletin hoşgörüsüzlüğe ve nefrete karşı azınlık grupların korunması yerine bu tür görüşlerin yayılmasını tercih ettiği anlamına gelecektir. Bu durumda ifade özgürlüğünün korunması ile ortaya çıkan zararı nefret içerikli ifadelerle maruz kalan azınlık grupların üstlenmesi gerekecektir. Devletin bu noktada hakem rolünü üstlenmesi beklenmemeli ve nefret içerikli ifadelerle bu anlamda meşruluk kazandırılmamalıdır (Karan, 2013: 105). Ayrıca nefret söyleminin ifade özgürlüğünün dışında tutulması ve yasaklanması ifade özgürlüğünün kendisinin de güvencesi olacaktır. Nefret söyleminin yarattığı korku, dışlama, ötekileştirme, farklı olanı susturmayı amaçladığından ifade özgürlüğünün anlamı daralmakta ve bu özgürlüğün kullanımına zarar vermektedir (Kaymak, 2010: 276).

2. YENİ MEDYADA NEFRET SÖYLEMİ

Günümüzde günlük yaşamın hemen her alanında yaygın kullanım pratikleri bulan, gündelik yaşam pratiklerini köklü bir biçimde dönüştüren, toplumsal yaşamın birtakım gerekleri nedeniyle kullanım yoğunluğu giderek artan, bedeninin bir uzantısı/parçası haline gelen bilgisayarlar, cep telefonları, oyun konsolları, internet ortamı kısaca bütün bu teknolojiler yeni medya başlığı altında toplanabilir. Yeni medya etkileşimsellik, multimedya biçimselliği, hipermetinsellik, dijitallik özellikleri sayesinde çok fazla enformasyonu aynı anda aktarabilme ve kullanıcılar için de geri bildirimde bulunabilme olanağına sahiptir (Binark, 2007: 21). Yeni medyanın sunduğu olanaklarla enformasyonun üretimi, saklanması, dağıtımı ve tüketimi yeni bir boyut kazanmıştır. Ana akım iletişim modelindeki kaynak-mesaj-alıcı dizgesi altüst olmuş, yeni medyada kaynak ve alıcının rolleri birbirine karışmıştır. Medya ve izleyici/dinleyici/okuyucu arasındaki ilişkinin doğasında köklü bir dönüşüm yaşanmıştır. 'Web 1.0 dönemi' olarak adlandırılan 1990'lı yıllarla kıyaslandığında kullanıcıların içeriğe katkıda bulunabilme açısından çok daha etkin olduğu, 'web 2.0' olarak da adlandırılan 2000 sonrası dönemde yeni medya tamamen âdem-i merkezîyetçi, kullanıcı türevli ve katılımcı bir platforma dönüşmüştür.

Geleneksel medyadan (radyo, televizyon, sinema, gazete, dergi) farklı olarak yeni medyanın büyük bir malî yatırım ve fazla işgücü gerektirmemesi, içerik üreticiler açısından onu görece daha az maliyetli ve daha az hiyerarşik bir yapı haline getirmiştir. Bu sayede büyük sermaye sahibi olmayan kişiler, egemen ideolojinin dışında kalan muhalifler, azınlıklar, ikincil gruplar vb. kişi, grup ve kurumlar da kendi medyalarını kurma ya da mevcut yeni medya ortamları üzerinden kendi içeriklerini üretme ve dolaşıma sokma olanağı bulmuşlardır. Geleneksel ve ana akım medyanın tekdüze içeriğine bir alternatif olarak yeni medyanın içerik paylaşım ve geri bildirim olanaklarının çok daha geniş ve hızlı olması da içerik üreticilerin ve kullanıcıların yeni medya ortamlarını daha fazla tercih etmelerine neden olmaktadır.

Yaşanan bu dönüşümü, demokratik katılım, ifade özgürlüğü ve temsil açısından son derece olumlu bulanlar çoğunluğu oluşturmaktadır. Buna karşın her isteyen istediği şeyi söyleyebildiği, yazabildiği ve bu içerikleri sınırsızca dolaşıma sokabildiği bu yeni 'özgürlükler ortamı'nın kişi, grup ve kurumların birtakım hak ve özgürlükleri açısından taşıdığı riskler de tartışılması gereken temel konulardan biridir.

İnternet ve sosyal paylaşım ağlarının kullanıcıya sağladığı görece özgürlük ortamı, ortamdaki birey ve toplulukların başka kişilere ve gruplara, diğer bir deyişle 'ötekilere' karşı, ırkçı düşüncelerini, öfkelerini ve nefretlerini denetimsiz bir biçimde ifade ettikleri bir alana dönüşmektedir. Bu nefretin temelleri hiç kuşkusuz yeni medya ortamında atılmamakta, günlük yaşamdaki 'ötekileştirmelerden' ve 'ayrımcılıktan' beslenmektedir (Aygül, 2010: 111). Bu noktada tek suçlu olarak yeni medyayı işaret etmek yanlıştır. Fakat yeni medya, dijitallik, etkileşimsellik, hipermetinsellik, yayılım ve sanallık, multimedya biçimselliği gibi özellikleri nedeniyle geleneksel medyaya göre nefret söyleminin daha doğal, daha yaygın, daha kolay

erişilebilir, daha kolay üretilebilir ve sonuçta da sıradan kılınmasına yol açmaktadır (Binark, 2010: 26). Facebook, Twitter gibi sosyal medya uygulamalarında veya dijital oyunlarda bireyler arkadaşlarının ürettikleri nefret söylemine ortak olmakta, doğal görmekte ve bu kızgın, saldırgan ve küçümseyen bakışı kanıksamaktadır. Kanıksanan nefret söylemi, nefret suçlarını örgütleyebilmektedir (Binark ve Bayraktutan, 2013: 89).

Yeni medyanın âdem-i merkezîyetçi, anonim ve ulus aşırı yapısı, nefret söyleminin yeni medyada daha fazla görünür ve yaygın hale gelmesine neden olurken, diğer taraftan da bu içeriklerin denetimini ve yaptırım uygulanmasını zorlaştırmaktadır (Çomu, 2009). Öncelikle yeni medyada internet hizmetine ulaşan herkesin ifadelerini yayma olanağına sahip olması nefret söyleminin yeni medya üzerinden takibini zorlaştırmaktadır. Ayrıca yaşanan ülkede nefret içerikli ifadelerin internette yayınlanması yasaklanmış olsa bile, yasağın olmadığı başka bir ülkeden yayınlanan nefret içerikli yayınlara müdahale etmek mümkün olamamaktadır (Karan, 2013: 117). Diğer taraftan yukarıda da ifade edildiği gibi ifade özgürlüğü ve nefret söylemi arasındaki sınırın muğlak oluşu da yeni medyadaki nefret söylemiyle mücadeleyi ve denetimi zorlaştırmaktadır.

3. EKŞİ SÖZLÜK'TE NEFRET SÖYLEMİ

Ekşi Sözlük, her türlü kelime ve kavram hakkında kayıtlı yazarların yorumlarını içeren ve katılımcı sözlük² özelliği gösteren bir web sitesidir. Bir bilgisayar programcısı olan ve Sözlük'te 'ssg' rumuzu ile tanınan Sedat Kapanoğlu tarafından, 15 Şubat 1999 tarihinde kurulmuştur. Kişisel bir günlük (blog) olmasına ve amatör bir nitelik taşımasına rağmen kısa sürede popülerite kazanan bu sanal oluşum, Türkiye'nin en çok takip edilen siteleri arasına girmiş ve kendi alt kültürünü oluşturmuştur (Gürel ve Yakın, 2007: 204).

'Kutsal Bilgi Kaynağı' sloganıyla yayın yapan site, interaktif bir bilgi paylaşım ortamıdır. Konu ve kavram kısıtlaması olmayan Sözlük'te kayıtlı yazarlar ister kendi açacakları bir başlık altında ister daha önce açılmış bir başlık altında duygu, düşünce, bilgi ve yorum paylaşımı yapabilmektedirler. Açılan başlıklar herhangi bir konu, kavram ve olay hakkında olabilirken, 'entry' adı verilen paylaşımların doğru, kesin, nesnel olma şartı bulunmamaktadır. Böyle bir zorunluluğun olmaması kullanıcıların rahat ve samimi bir şekilde paylaşımda bulunmalarını olanaklı kılmaktadır.

Kasım 2014 itibarıyla toplam 486 bin kayıtlı kullanıcı, 58 bin yazar ve 4.270.000 konu başlığı bulunan Ekşi Sözlük, Türkiye'deki ziyaret edilme sayısı bakımından bütün siteler arasında 9. sırada, katılımcı sözlükler arasında ise 1. sırada yer almaktadır (<http://www.alexa.com/topsites/countries/TR>). Paylaşılan içerikler, öznel ve doğruluğu kanıtlanmamış bilgiler olmasına karşın çoğu kullanıcı için Ekşi Sözlük önemli bir başvuru kaynağıdır. Gerek herhangi bir konuda diğer insanların ne düşündüğünü öğrenme gerekse gizli bir kimlikle kendi düşüncelerini açıklama konusunda kullanıcılara rahat ve özgür bir hareket alanı tanımaktadır. Türkiye'deki pek çok haber sitesini ve sosyal paylaşım sitesini geride bırakan Ekşi Sözlük'ün kurucusu Sedat Kapanoğlu, kendi sitesi de dâhil katılımcı sözlüklerin Türkiye'de bu kadar ilgi görmesinin nedenini şöyle açıklamaktadır:

Kullanıcı tarafından üretilen bilgi kaynakları yurtdışında da mevcut. Her ne kadar Ekşi Sözlük'ten sonra çıkmış olsalar da Urban Dictionary, Everything2 gibi projeler yakın bir çizgi çiziyorlar. Ayrıca Ekşi Sözlük'ün İngilizce sürümleri de çıktı. Bunların yurtdışında Türkiye'deki kadar tutmuyor olmasının en önemli sebebi yurtdışında fikir ifade özgürlüğünün bir ayrıcalık ya da bir ihsan olmaması. Gayet normal bir durum olduğundan "Abi bu sitede istediğin fikri dillendirebiliyorsun" tepkisi görmek mümkün değil. Türkiye eleştiriye hazımsız, çarpık hukuki yapısı, baskıcı toplumu ve darbeden kalma apolitikliğinden dolayı bu tür bir siteden çok daha fazla fayda elde ediyor (Bilişim, 2012: 30).

Ekşi Sözlük'te yazarlar tarafından oluşturulan içerikler herhangi bir ön inceleme tabii tutulmaksızın ve doğrudan yazarlar tarafından yayına alınmaktadır. Sözlük'e başvurulmadığı sürece yayınlanan içeriklerin hukuka uygunluğu denetlenmemektedir (<https://eksisozluk.com>). İçeriklerle ilgili bir şikâyet söz konusu olduğunda ise içerik, sözlük kuralları dâhilinde kontrol edilmekte ve uygunsuz bulunan yazılar moderatörler ve 'gammaz' adı verilen gönüllü sözlük üyeleri işbirliği ile silinmektedir. Sözlük yazarları da sözlük kurallarına uymadıklarında elenebilmektedirler

² Katılımcı sözlük, sözlükten esinlenilerek oluşturulmuş ve etkileşime dayanan bir internet projesidir. Etkileşimli sözlük olarak da bilinen katılımcı sözlüklerde, üyeler çeşitli kavramlar hakkında 'tanım' adı verilen yorumlar yazmaktadır (http://tr.wikipedia.org/wiki/Katılımcı_sözlük). Türkiye'deki ilk katılımcı sözlük olan Ekşi Sözlük'ün yanı sıra İTÜ Sözlük, Uludağ Sözlük, İnci Sözlük, Bilgi Sözlük, İHL Sözlük, Cogito Sözlük, Uykusuz Sözlük, Kötü Sözlük, Eko Sözlük gibi çok sayıda katılımcı sözlük bulunmaktadır. Bu sözlüklerin tamamı Ekşi Sözlük'ün yazılımını kullandıkları ve aynı formatta yayın yaptıkları için 'klon' olarak adlandırılmaktadır.

(http://tr.wikipedia.org/wiki/Ekşi_Sözlük). Nefret söylemi içeren başlık ve entry'ler de bu çerçevede değerlendirilmeye alınmaktadır.

Ekşi Sözlük'ün nefret söylemi konusunda geliştirdiği ve uygulamaya koyduğu özel bir denetim projesi bulunmaktadır. 2010 yılında başlatılan ve 2011 yılında uygulamaya konan 'Ekşi Sözlük Nefret Söylemi Denetim Projesi' kapsamında Sözlük'te paylaşılan ve 'Ekşi Sözlük Nefret Söylemi Denetleme Yönetmeliği'ne göre nefret söylemi tanımına uyan başlık ve ifadeler, 'Nefret Söylemi Denetim Grubu' tarafından incelenerek silinebilmekte; nefret söylemi içeren paylaşımı yapan yazarların üyelikleri silinebilmektedir (Ekşi Sözlük Nefret Söylemi Denetleme Yönetmeliği).

Ekşi Sözlük Nefret Söylemi Denetim Grubu'nun tanımına göre nefret söylemi "ırk, etnik köken, dil, inanış durumu, fiziksel veya zihinsel engel, bölgesel farklılıklar, cinsiyet, cinsel kimlik ya da cinsel yöneliminden dolayı belirli kişi veya gruplara bu temel özelliklere dayalı, mevcut her türlü olumsuz önyargılardan beslenerek yöneltilen nefret ve/veya şiddet oluşturabilecek nitelikteki ifadeler"dir (Ekşi Sözlük Nefret Söylemi Denetim Projesi). Bütün Sözlük yazarlarının, nefret söylemi içeren başlık ve entry'leri Nefret Söylemi Denetim Grubu'na şikâyet etme (Sözlük jargonuyla 'ispiyonlama') hakkı bulunmaktadır. Şikâyet edilen içerikler Denetim Grubu tarafından incelemeye alınmakta, nefret söylemi içerip içermediği konusunda grup üyelerinin oyuna sunularak karar verilmekte ve yazarlara birtakım yaptırımlar uygulanabilmektedir³.

19 Haziran 2011 tarihinde başlatılan uygulama, sözlük yazarlarından büyük tepki görmüş ve bir sansür mekanizması olarak değerlendirilmiştir⁴. Diğer taraftan nefret söylemiyle mücadele kapsamında başlatılan projenin gerçek manada başarılı olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Her ne kadar proje kapsamında nefret söyleminin tanımı yapılmışsa da hangi ifadelerin nefret söylemi kapsamında değerlendirilip hangilerinin değerlendirilemeyeceğinin nesnel ölçütlerinin olmaması, mücadeleyi zorlaştırmaktadır. Ayrıca nefret söylemi içeren içeriklerin değerlendirilmesi ve yayından kaldırılması, ancak şikâyet halinde söz konusu olabildiği için nefret söylemi içeren çok sayıda başlık ve entry halen yayınlanmakta ve her an yenileri üretilmektedir.

4. EKŞİ SÖZLÜK'TE YAHUDİLERE YÖNELİK NEFRET SÖYLEMİ

Ekşi Sözlük, nefret söylemine karşı bir denetim mekanizması geliştiren nadir sosyal medya ortamlarından biri olmasına karşın aynı zamanda nefret söyleminin yaygın biçimde üretildiği ve kolaylıkla dolaşıma sokulduğu ortamlarından biridir. Sözlük'te kişi, kurum, ülke, millet, din, mezhep, vb. hemen her konuda nefret söylemi üretilmektedir.

Ekşi Sözlük'te yazarlar tarafından üretilen nefret söyleminin yöneldiği gruplardan biri de Yahudilerdir. Kuşkusuz bu durum, kaynağını gündelik ve politik söylemlerdeki antisemitizmden yani Yahudi karşıtlığından almaktadır. Tarihin farklı dönemlerinde çeşitli nedenlerle Türkiye kamuoyunda yükselen Yahudi karşıtlığının dini, siyasi ve etnik kökenleri bulunmaktadır. Son olarak 8 Temmuz 2014'te İsrail'in Gazze'de başlattığı askeri operasyon, Türkiye'de Yahudi karşıtı söylemin tekrar yükselmesine neden olmuş; Türkiye kamuoyunda sadece İsrail hükümetini değil, bütün İsrailileri ve Yahudileri hedef alan açıklamalar ve gösteriler yapılmıştır. 10 Ağustos 2014'te yapılan cumhurbaşkanlığı seçimi öncesinde yürütülen seçim kampanyalarında da sıkça yer bulan antisemitik söylem⁵ gerek geleneksel medyanın gerekse sosyal medyanın da katkılarıyla kitleselleşmiştir⁶. Hatta bu süreçte Türkiye Yahudilerini de hedef alan birtakım eylemler yapılmıştır⁷.

³ İnceleme ve oylama sonucunda nefret söylemi içerdiğine karar verilen entry'ler silinmektedir. Toplamda 4 entry'si nefret söylemi içerdiği için silinen yazarlar 'çaylak' yazar statüsüne düşürülmektedir. Çaylak yazar statüsüne gerileyen bir yazarın, nefret söylemi gerekçesiyle 2 entry'si daha silinirse yazarın Ekşi Sözlük'ten kaydı silinmektedir. Nefret söylemi içeren başlıklar ise silinmemekte fakat yazarına uygulanan yaptırım iki katına çıkarılmaktadır. Buna göre, açtığı 4 başlık nefret söylemi içeren yazarlar 'çaylak' yazar statüsüne düşürülmektedir. Çaylak yazar statüsüne gerileyen yazar, nefret söylemi içeren 1 başlık daha üretirse yazarın Ekşi Sözlük'ten kaydı silinmektedir (Ekşi Sözlük Nefret Söylemi Denetleme Yönetmeliği).

⁴ Uygulamaya tepki olarak 'ekşi sözlük nefret söylemi grubu', 'içinde kürt geçen her sözün nefret söylemi olması', 'ekşi sözlük nefret söylemi boykotu', 'nefret söylemi denetim ekibi', 'nefret söylemi grubu postmodern faşizmi', 'nefret söylemi grubundan nefret etmek', 'nefret söylemi g***** girsin kampanyası' gibi başlıklar altında söz konusu uygulamayı eleştiren ve protesto eden çok sayıda entry girilmiştir.

⁵ Gazze operasyonu sonrasında birçok politikacı Yahudileri hedef alan antisemitik ifadeler kullanmıştır. Örneğin AKP milletvekili Şamil Tayyar twitter hesabından 17 Temmuz 2014 tarihinde "Soyunuz kurusun Hitleriniz eksik olmasın" şeklinde bir paylaşımında bulunmuştur.

⁶ Hrant Dink Vakfı'nın yayımladığı 2014 yılının Mayıs-Ağustos tarihleri arasını kapsayan "Medyada Nefret Söylemi" raporuna göre, incelenen dönemde nefret söylemi üreten haber içeriği sayısı, Ocak-Nisan dönemine göre yaklaşık yüzde 30 oranında artmıştır (188'den

Türkiye’de Yahudi karşıtlığının yaygınlaştığı bu dönemde Ekşi Sözlük’te de Yahudilere yönelik nefret söyleminin arttığı varsayımıyla bu çalışmada, İsrail’in Gazze’ye yaptığı operasyonun başlangıç tarihi olan 8 Temmuz 2014 ile operasyonun sona erdiği 26 Ağustos 2014 tarihleri arasında Ekşi Sözlük’te paylaşılan Yahudi karşıtı içerikler incelenmiştir.

Araştırma kapsamında Ekşi Sözlük’te paylaşılan ve Yahudilere dönük nefret söylemi içeren başlıkları tespit etmek üzere site içi arama motoru kullanılarak tarama yapılmıştır. Taramada birtakım anahtar kavramlar kullanılmıştır. Bu kavramlar Yahudiler ve Yahudilikle doğrudan ilintili olan ‘Yahudi’, ‘Yahudilik’, ‘Musevi’, ‘Musevilik’, ‘İsrail’, ‘İsrailoğulları’ kavramlarıdır. 31 Ağustos 2014 itibariyle yapılan tarama sonucunda içinde ‘Yahudi’ geçen 803 başlık, ‘Yahudilik’ geçen 30 başlık, ‘Musevi’ geçen 89 başlık, ‘Musevilik’ geçen 11 başlık, ‘İsrail’ geçen 1000 başlık, ‘İsrailoğulları’ geçen 10 başlık tespit edilmiştir. Bu başlıklar altında 8 Temmuz 2014 - 26 Ağustos 2014 tarihleri arasında girilen entry’ler incelemeye tabi tutulmuştur.

‘Yahudi’ anahtar kavramıyla yapılan arama sonucunda ulaşılan “Yahudi” başlığı altında ‘birazsaydamlik’ kullanıcı isimli Ekşi Sözlük yazarı İsrail’in Filistin saldırısından bütün Yahudileri sorumlu tutarak Yahudiler hakkında şu şekilde bir tanımlama yapmıştır:

“hamile kadınları bebekleriyle birlikte öldürmenin eğlencesini yapan topluluk. tarihte hiçbir toplum tarafından sevilmemeleri tesadüf değil.”⁸

‘cem tarh zarp taksim’ kullanıcı isimli yazar Yahudiler için kullandığı “nefret suçu işlemeye azmettiren ırkçuların ırkı” ifadesinde Yahudileri ırkçılıkla suçlarken, bütün Yahudiler için aynı nitelemeyi yaparak aslında kendisi de ırkçılık yapmıştır. Benzer şekilde ‘su hayat bitse de gitsek’ kullanıcı isimli yazar da “en büyük yetenekleri fitnedir” ifadesiyle Yahudiler hakkında yaygın bir kalıpyargıyı yinelemiştir.

Bazı Sözlük yazarları ise Yahudilerin dünya ekonomisinde ve ticaret hayatındaki faaliyetlerini Filistin saldırısıyla ilintilendirerek Yahudileri ‘güvenilmez’ ve ‘fırsatçı’ ilan etmişlerdir:

“filistinli işgali ve soykırımı yahudilerin karnelerindeki tek ayıp değildir. bu insanlar, tarihin başlangıcından beri para hırsıyla yanıp tutuşmaktadırlar servetlerini kendileri dışında kimseyle paylaşmazlar ve eninde sonunda paradan para yapmanın bir yolunu bulurlar. yeryüzüne son armağanları ise aç gözlü yahudi bankalarının yol açtığı global ekonomik krizdir. bu krizle dünyanın alakasız yerindeki insanları bile aç bırakmayı başardılar.

neden???

her kriz bir fırsattır çünkü yahudi için.

her kriz ve her savaş onlar için mükemmel bir pazardır.

ha bunların karşılığında üç çocuk ölmüş?

happyhanukkah!!!

kutlama yaparlar bu kadarla yırttıkları için” (yazar: euphory)

“ya arkadaş, hayatında hiç yahudi birisiyle tanışmamış birinin yaptığını yapmayayım dedim. bu adamlara ön yargıyla yaklaşmayayım dedim. ama hakikaten de bu adamların ticaretle uğraşan kesimini gördüğün yerde düdükleyeceksin. eline koz geçti mi, sakın ha sakın kucağından indirmeyeceksin. verebileceğin maksimum zararı vereceksin ki bir daha yerden kalkamasın. niye lan ne zarar gördün demeyin. bu saydıklarımı aynen yapmaya çalışıyor bu şerefini sevdiğilerim.

tanım : zinhar ticaret yapılmaması gereken ırk.” (yazar: o kadar da değil aga)

246’ya yükselmiştir). Türkiye’de yayın yapan ulusal ve yerel gazete haberlerinin ve köşe yazılarının incelendiği raporda, Gazze operasyonunu da kapsayan Mayıs-Ağustos döneminde en çok Yahudiler hakkında nefret söylemi üretildiği ifade edilmiştir (130 haber ve köşe yazısı) (<http://nefretsoylemi.org/rapor/may%C4%B1s-agustos-2014-rapor.pdf>).

⁷ Operasyon sonrasında Türkiye’de İsrail ve Yahudi karşıtı pek çok açıklama ve eylem yapılmıştır. İHH İnsani Yardım Vakfı Başkanı Bülent Yıldırım İsrail operasyonu sonrasında yaptığı bir açıklamada “İsrail’in bu şımarıklığını durduracak tek bir yer var. O da Türkiye’deki Yahudi cemaatidir. İsrail’in parasının çoğu Türkiye’deki Yahudilerindir. Buradan MOSSAD’a devamlı vergi gidiyor. Buradan İsrail’e durmadan asker gidiyor. Bu Yahudi cemaati bir an önce harekete geçip İsrail’in şımarıklığını durdurmalı. Yoksa burada insanların hiç istemediği sonuçlarla karşılaşırız.” diyerek Türkiye’deki Yahudi cemaatine gözdağı vermeye çalışmıştır. 22 Temmuz 2014 akşamı bir grup insan Ortaköy Sinagogu önünde İsrail karşıtı eylem yapmış, sinagoga yumurta fırlatmıştır (http://www.radikal.com.tr/turkiye/ortakoy_sinagoguna_yumurtali_saldiri-1203649). Aynı günlerde İsrail’i protesto etmek adına sosyal medyada İsrail ürünlerini boykot çağrıları yapılmış, sırf Yahudi asıllı olduğu için Türkiye vatandaşı yazar Mario Levi’nin kitapları da boykot edilecek ürünler listesinde yer almıştır (<http://www.cnnturk.com/haber/turkiye/mario-levinin-kitaplari-da-boykot-listesinde>). 2014 yılının Eylül ayında ise medyada, Eminönü Tahtakale’de bir esnafın vitrinine Nazi Almanya’sındaki uygulamayı anımsatan “Köpek Yahudiler buraya giremez” şeklinde bir yazı astığı haberleri yer almıştır (http://www.salom.com.tr/haber-92271-eminonu_tahtakalede_yahudi_dusmanligi.html).

⁸ Ekşi Sözlük kuralları gereğince kullanıcılar entry yazarken büyük harf kullanamamaktadır. Bu nedenle çalışmada, aynen alıntılanan entry’lerin tamamı küçük harfle yazılmıştır. Ayrıca yazarlardan kaynaklanan yazım ve imla hatalarını da müdahale edilmemiştir.

'dogacakgunes gibi' kullanıcı isimli Sözlük yazarı, Yahudilerden "yeryüzündeki milletlerin yüz karası" diye bahsederken, 'airmag' kullanıcı isimli bir başka yazar "Kur'an'da lanetli ırk" ve "haşere topluluğu" ifadelerini kullanmıştır.

'brethart' kullanıcı isimli yazar sadece Yahudiler için değil aynı zamanda Araplar için de dışlayıcı bir ifade kullanarak Araplarla Yahudilerin başka bir gezegene taşınması dileğinde bulunmuştur.

'Yahudi' anahtar kelimesiyle yapılan arama sonucunda ulaşılan başlıklar arasında Mustafa Kemal Atatürk'ün Yahudi asıllı olduğu iddialarıyla ilgili başlıklar da yer almaktadır. Örneğin "Atatürk'ün Yahudi olması" ve "Atatürk Yahudi olduğunu sarhoşken ağzından kaçırды" bunlardandır. Bu tür başlıklar altında girilen entry'lerin büyük kısmında bu iddia sert bir şekilde reddedilirken, Yahudi olmak bir hakaret olarak nitelendirilmiş ve bu iddiayı dile getirenler de Atatürk'e iftira atmakla suçlanmışlardır:

"insanda biraz utanma olur ama yok... bunlarda ne ar var ne namus... ülkenin kurtuluşunda büyük emekleri olan bir ölmüş gitmiş bir insan için bu tarz hakaretlerde bulunabilecek kadar şereften yoksunlar. sevmeye bilirsin fakat hakaret neden? neden yalanlarla karalamaya çalışıyorsunuz? siz nasıl müslümansınız anlayamıyorum. kur'an da demiyor mu iftira atmak, yalan yere şahitlik yapmak günahdır diye? bir de bunu kendisini savunamayacak ölmüş biri için yapmak nasıl bir şerefsizliktir?" (yazar: coadorn)

"beni düşüncelere iten yalan iddia. düşünmemin sebebi iddianın gerçek olup olmaması değil, bilakis artık insanların bu cumhuriyetin kurucusuna alenen hakarete bulunması. dünyada hiç bir medeni devlet yoktur ki, kurucu liderine hakaretlerde bulunan bu kadar büyük kitlelere sahip olsun. nasıl bir nefrettir bu yahu. ne yaptı bu adam size böyle de ancak 3 yaşındaki bir çocuğun inanabileceği aptalca ithamlarda bulunuyorsunuz.

lanet olsun size!" (yazar: porsuk)

"atatürke b** atmak için söylenen efsaneler v.9999... dur." (yazar: yolcu17)

"atatürk'e b** atmaktır!" (yazar: boru otu)

"Atatürk Yahudi olduğunu sarhoşken ağzından kaçırды" başlığının altında 'su ustunde yasayan balık' kullanıcı isimli yazar şöyle bir entry girmiştir:

" 'o an masada mıydın ulan piç' diye kendisine sorulması gereken, ardından da verilen cevap önemsenmeksizin g***** israil, rum ve ingiliz bayrağı sokulması gereken kişi beyanatı."

Görüldüğü üzere yazar, doğrudan ifade etmemekle birlikte bu iddianın arkasında Yahudiler, Rumlar ve İngilizler olduğunu ima etmektedir.

'Yahudi' anahtar kelimesiyle yapılan arama sonucunda ulaşılan başlıklardan biri de 'Yahudi terörü' şeklindedir. Başlıkta terör kavramının Yahudilikle ilintilendirilmesi başlı başına bir kalıpyargıdır. Başlık altında 'cem tarh zarp taksim' kullanıcı isimli yazar Müslümanlar arasındaki bütün çatışma ve ayrılıkların sorumlusunun Yahudiler olduğunu iddia eden şu entry'i paylaşmıştır:

"müslümanlar yalnızca kardeşdir. bunun aksini iddia edenler yahudi/yahudi maşasıdır. islam'ı şii, sünni olarak ta baştan ikiye bölen fitnenin de arkasında yahudi vardır."

Aynı yazar bir başka entry'de Yahudileri kastederek "bu milletin pek çok başarısı var ama kuşkusuz en başarılı oldukları alan insan öldürmek ve kardeşi kardeşe kırdırmak." ifadeleriyle bütün Yahudiler için genelleyici bir kalıpyargıya yer vermiştir.

Çalışma kapsamında Ekşi Sözlük'te yapılan aramada kullanılan anahtar kavramlardan biri de 'İsrail'dir. Bu anahtar kelimeyle yapılan arama sonucunda ulaşılan 'İsrail' başlığı altında girilen entry'lerin büyük çoğunluğunda İsrail halkı ve Yahudiler için köpek, lanet, katil, korkak, haydut, haşere, o***** çocuğu, katil sürüsü, terörist gibi pek çok olumsuz niteleme kullanılmıştır. İsrail hükümetinin Filistin'e saldırması ve çatışmalarda çok sayıda sivilin ölmesi nedeniyle bu toplu tepki, incelenen dönem bağlamında insanî bir tepki olarak değerlendirilebilir; fakat saldırının İsrail devlet politikasının bir parçası olduğu ve mevcut İsrail iktidarının tasarrufu olduğu gözden kaçırılarak bütün İsrail vatandaşlarına ve bütün Yahudilere yönelik nefret söylemi kullanılmaktadır. Bu durum, Filistinlilere yönelik işlenen suç ve onların mağduriyetini dile getirirken, bu suçtan sorumlu olmayan insanların da suçlu ilan edilmesine sebep olmaktadır. Örneğin 'airmag' kullanıcı isimli yazar bütün Yahudiler için "kısaca o***** çocuğu turnusolü olmuş katil, korkak, haydut haşere topluluğudur" şeklinde birden fazla hakaret içeren bir tanımlama yapmıştır. Aynı yazar başka bir entry'de ise "cesareti tamamen amerika sayesinde var olan haydut katil güruhu. normal şartlar altında dünyanın en panik ve en korkak insanları yahudilerdir. bilenler bilir" şeklinde yazmıştır. 'herşey uzak' kullanıcı isimli yazar "bu ülke dünyanın her yanında o kadar çok köpeğe sahiptir ki sırf bu yüzden ayakta kalabilmektedir. ülkemizde de bol bunlardan." ifadeleriyle Yahudileri köpeğe benzetmekle kalmamış, Türkiye'deki Yahudileri de bu şekilde tanımlamıştır.

'kimse bana tavuk diyemez' kullanıcı isimli yazar Kur'an-ı Kerim'i referans göstererek Yahudilerin lanet insanlar olduğunu yazmıştır. 'mahcubi' kullanıcı isimli yazar da benzer şekilde Yahudiler için "katil, lanetli ırk" tanımlaması yapmıştır. 'dogalaozdes' kullanıcı isimli yazar İsrail'den "bataklığın en o**** çocuğu siorisineği" şeklinde bahsederken; 'mevzu derin bebegim' kullanıcı isimli yazar ise "terörist devletin yanı sıra terörist vatandaşlarınca da uygulanan zulmün kol geçtiği topraklar" ifadeleriyle İsrail vatandaşlarını 'terörist' olarak nitelendirmiştir.

'İsrail' başlığı altında İsrail'e, İsrail halkına ve Yahudilere lanet okuyan çok sayıda entry yer almaktadır. Örneğin 'hickimse' kullanıcı isimli yazar "allah belasını versin istediğim topluluk. ülke bile diyemiyorum işgalci katillere. müslüman aleminin sınavıdır kendileri." diyerek söz konusu işgalden bütün İsrailileri sorumlu tutmuş ve beddua etmiştir. Benzer şekilde pek çok entry'de İsrail halkının ve Yahudilerin yok olması, ölmesi, soyunun kuruması, haritadan ve yeryüzünden silinmesi dilekleri dile getirilmiştir:

"dünya'nın en büyük terörist yapılanması.

yok edilmesi elzemdir." (yazar: ittihad)

"var olmaması gereken bir ülke; pislik yuvasıdır. içini dezenfekte edip dışını da haritadan koparılıp atılmasıdır." (yazar: yasayan son filozof)

"insanları öldüren her füzeye alkış tutan bir halka sahip ülke. umarım size de bir gün sıra gelir." (yazar: vaheyyahey)

"yerin dibine batsın. destek veren halkı da soyu da yeryüzünden silinsin. kahrolsunlar. ramazan günü şehir bombalayanlar ve buna alkış tutanlar, dünyanın sonuna kadar ızdırap çeksinler. alçak namussuzlar." (yazar: neocheater)

"kendisi de, katliamını yönetenler de, katliamı yapan hükümetine ses çıkarmayan vatandaşları da, bu ülkeyi haklı bulan herkes de o**** çocuğudur. anaları zamanında taş doğursaymış daha iyi olurmuş." (yazar: tescillimarka)

"insanlığın kanseri. selknam soykırımının bile sorumlusu bunlardandır. zilleti rezil muhtaç çürüyesiniz." (yazar: su hayat bitse de gitsek)

"yeryüzünden silinip gitmesini dilediğim devlet." (yazar: zenoli)

"tevrat'ı tahrif etmiş azgınlar güruhudur. vaad edilmiş toprakları ele geçirseler bile, o vaad edilmiş toprakların aslında vaad edilmiş mezarları olduğunu dehşet içinde görecekleri günler çok uzakta değildir.

allah'a dua ederim: ya bunları yok eden, ya da yok oluşlarına şahit olan zümreden eylesin beni inşallah. amin." (yazar: airmag)

"yıkılasın israil enkazını göreyim sana devlet diyenin yüzüne tüküreyim.

sadece terör örgütüdür, kimlerin köpeği olduğunu söylemeye gerek bile yok." (yazar: yuregime senden baska muska takmadan)

"teröristlerin olduğu coğrafyada kurulmuş diğer bir terörist devlet. keşke toptan yok olsa o topraklar." (yazar: damdandama)

"allah bin kere belalarını versin dediğim haşere topluluğudur. der ki büyüklerimiz, oğlum bela okuma iyi değildir. yokaga yok bunlara iyidir, bunlara her gün bin kere bela okusan iyidir, o kadar bela havada kalmaz elbet bir yerlerine isabet edecek inşallah." (yazar: airmag)

Aynı başlık altında bazı Sözlük yazarları, Yahudilere duyduğu nefreti ifade etmek adına İkinci Dünya Savaşı yıllarında Naziler tarafından gerçekleştirilen Yahudi soykırımını olumlayarak soykırımın haklılığını savunmuşlardır. 'amadeushermes' kullanıcı isimli yazar İsrail için "hitler gibi bir ruh hastasına sempati duyma sebebidir" ifadesini kullanırken, 'thinkoloq' kullanıcı isimli yazar "bir de günümüz insanların hitler gibi bir katile sempati duyma sebebidir bu ülke, o derece!" şeklinde yazmıştır. 'deathmartian' kullanıcı isimli yazar ise soykırım ve Nazi toplama kamplarını ima ederek şöyle bir entry paylaşmıştır:

"kimse kusura bakmasın:

canları toplama kampı çekiyor sanki. soykırılması gelmiş yine bunların. düzenli olarak soykırılmaları gerekiyor ki bi süre edepleriyle otursunlar."

SONUÇ

Toplumdaki egemen sınıfın/sınıfların, görece daha zayıf ve dezavantajlı gruplara yönelik ayırt etme, dışlama, aşağılama, hedef gösterme, yıldırma, düşmanlaştırma gibi amaçlarla ürettiği nefret söylemi, bireylerin en temel haklarından olan eşit muamele görme, yaşama ve katılım hakkını tehdit etmekte ve sınırlandırmaktadır. Herkes için yaşanılabilir, adil, katılımcı, demokratik ve çatışmadan uzak bir toplum inşa edebilmek için nefret söylemiyle mücadele etmek gerekmektedir. Nefret söylemiyle mücadele, sadece nefret söyleminin yöneldiği kişi ya da toplumsal grupların sorunu değil, bütün toplumun sorunudur.

Gündelik hayatta tarihsel, toplumsal, politik ve bilişsel birtakım süreçlerden geçerek oluşan nefret söylemi medya tarafından sürekli yeniden üretilerek dolaşıma sokulmakta ve normalleştirilmektedir. Son yıllarda yeni medyanın hayatımıza girmesiyle birlikte ifade özgürlüğü ile nefret söylemi arasındaki -zaten belirsiz olan- ince çizgi giderek muğlaklaşmıştır. Farklı yeni medya kanallarında 'ötekiler' hakkındaki düşmanlığını ve nefretini en açık haliyle ve sınırsızca dile getirme imkânı bulan kullanıcıların birçoğu, yaptığı şeyin aslında nefret suçuna giden yolda atılmış bir adım olduğunun farkında bile değildir. Oysa uzun vadede bakıldığında Türkiye'de ve dünyada, medyada yer bulan nefret söylemlerinin fiziksel saldırı, cinayet, gasp, yağmalama gibi nefret suçlarıyla sonuçlandığı örnekleri görmek mümkündür.

Bu çalışmada örneklem olarak seçilen Ekşi Sözlük temelde sözlük formatında yapılandırılmış olmasının yanında, kullanıcıların herhangi bir konu, kavram ve olay hakkında diledikleri gibi paylaşımında bulunabildikleri bir sosyal paylaşım ağı olarak da değerlendirilebilir. Kullanıcılara anonim ve özgür bir iletişim ortamı sağlayan Sözlük, aynı zamanda ifade özgürlüğünün sınırlarının kolaylıkla aşıldığı, kişi ve kurumlara yönelik hakaret ve nefret söylemlerinin paylaşıldığı bir platforma da dönüşebilmektedir. İsrail'in Gazze'ye düzenlediği operasyon sonrasındaki süreçte sadece İsrail hükümeti hakkında değil, operasyonu destekleyen ya da desteklemeyen bütün İsraililer ve Yahudiler hakkında da çok sayıda nefret içerikli paylaşımın yapılması bu durumu ortaya koymaktadır.

Ekşi Sözlük yönetimi, nefret söyleminin önüne geçebilmek adına bir denetim mekanizması geliştirmiştir. Gelen şikâyetler doğrultusunda nefret söylemi içeren başlık ve entry'ler silinmektedir. Ekşi Sözlük'ün nefret içeriklerini şikâyet yoluyla yayından kaldırması doğru bir uygulamadır. Çünkü nefret söyleminin önüne geçmek adına paylaşılan içeriklerin yayından önce denetlenmesi ifade özgürlüğü açısından savunulamayacak bir uygulamadır. Fakat bu uygulamaya karşın Sözlük'te nefret söyleminin önüne geçilememiştir. Her gün açılan başlık ve paylaşılan entry sayısının çokluğu, bazı nefret içerikli paylaşımların gözden kaçmasına neden olabilmektedir. Ayrıca denetim sistemi, tamamen kullanıcıların şikâyetleri doğrultusunda işlediği için kullanıcıların nefret söylemi konusunda farkındalıkları ve duyarlılıkları da önem kazanmaktadır. Oysa gündelik hayatta, politikada, okulda, kitaplarda, televizyonda, gazetelerde, sosyal medyada sürekli nefret söylemiyle karşılaşan, nefret söylemini kanıksayan ve bu konuda duyarsızlaşan bireylerin nefret söylemine karşı eleştirel bir tavır geliştirmelerini beklemek çok da anlamlı görünmemektedir. Bu yüzden her şeyden önce yeni medya ortamında da dolaşıma sokulan nefret söyleminin ortaya çıkış nedenlerinin ve koşullarının araştırılması; yeni medya kullanıcıları da dâhil herkese nefret söylemiyle ilgili farkındalık kazandırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AĞLAN, T. Cengiz ve ŞENSEVER, F. Levent (2010). *Ulusal Basında Nefret Suçları: 10 Yıl, 10 Örnek*, İstanbul: Sosyal Değişim Derneği.
- AKIN, Altuğ vd. (2010). "Yeni Medya Ortamındaki Nefret Söylemine Karşı Öneriler/imiz", *Yeni Medyada Nefret Söylemi*, (Yay. Haz. Tuğrul Çomu), İstanbul: Kalkedon Yayınları, s. 285-292.
- AKTAN, Hamza (2007). "Web 'Otağ'larından Sokağa: Türk İrkçılığının İnternetteki Tezahürleri", *Birikim Dergisi*, Sayı: 215, s. 43-49.
- ATAMAN, Hakan (2012). "Nefret Suçlarını Farklı Yaklaşımlar Çerçevesinden Ele Almak: Etik, Sosyo-Politik ve Bir İnsan Hakları Problemi Olarak Nefret Suçları", *Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları*, (Der. Yasemin İnceoğlu), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 47-80.
- AYGÜL, Eser (2010). "Facebook'ta Nefret Söyleminin Üretilmesi ve Dolaşıma Sokulması", *Yeni Medyada Nefret Söylemi*, (Yay. Haz. Tuğrul Çomu), İstanbul: Kalkedon Yayınları, s. 95-140.
- AYTEKİN İNCEOĞLU, Asuman (2012). "Nefret Suçu Kavramı ve Türk Ceza Mevzuatı Açısından Değerlendirilmesi", *Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları*, (Der. Yasemin İnceoğlu), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 103-120.
- BİLİŞİM DERGİSİ (2012). Sayı: 140, http://www.bilisimdergisi.org/s140/pages/s140_web.pdf, Erişim: 21.07.2014.
- BİNARK, Mutlu (2007). "Yeni Medya Çalışmalarında Yeni Sorular ve Yöntem Sorunu", *Yeni Medya Çalışmaları*, (Der. Mutlu Binark), Ankara: Dipnot Yayınları, s. 21-44.
- BİNARK, Mutlu (2010). "Nefret Söyleminin Yeni Medya Ortamında Dolaşıma Girmesi ve Türetilmesi", *Yeni Medyada Nefret Söylemi*, (Yay. Haz. Tuğrul Çomu), İstanbul: Kalkedon Yayınları, s. 11-53.
- BİNARK, Mutlu ve ÇOMU, Tuğrul (2012). "Sosyal Medyanın Nefret Söylemi İçin Kullanılması İfade Özgürlüğü Değildir!", <http://yenimedya.wordpress.com/2012/01/20/sosyal-medyanin-nefret-soylemi-icin-kullanilmasi-ifade-ozgurlugu-degildir/>, Erişim: 14.07.2014.
- BİNARK, Mutlu ve BAYRAKTUTAN, Günseli (2013). *Ayın Karanlık Yüzü: Yeni Medya ve Etik*, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- COUNCIL OF EUROPE COMMITTEE OF MINISTERS (1997). *Recommendation No. R (97) 20 of The Committee of Ministers to Member States on "Hate Speech"*, [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/other_committees/dh-lgbt_docs/CM_Rec\(97\)20_en.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/other_committees/dh-lgbt_docs/CM_Rec(97)20_en.pdf), Erişim: 14.07.2014.
- ÇINAR, Mahmut (2013). "Habercilik ve Nefret Söylemi", *Medya ve Nefret Söylemi Kavramlar Mecralar Tartışmalar*, (Ed. Mahmut Çınar), İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları, s. 137-152.
- ÇOMU, Tuğrul (2009). "Yeni Medyada Nefret Söylemi", <http://www.turnusol.biz/public/makale.aspx?id=5927&pid=19&makale=Yeni%20medyada%20nefret%20s%F6ylemi>, Erişim: 09.07.2014.
- ÇOMU, Tuğrul (2010). "Video Paylaşım Ağlarında Nefret Söylemi", *Yeni Medyada Nefret Söylemi*, (Yay. Haz. Tuğrul Çomu), İstanbul: Kalkedon Yayınları, s. 141-180.

- ÇOMU, Tuğrul ve BİNARK, Mutlu (2013). "Yeni Medya Ortamlarında Nefret Söylemi", *Medya ve Nefret Söylemi Kavramlar Mecralar Tartışmalar*, (Ed. Mahmut Çınar), İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları, s. 199-216.
- GÖREGENLİ, Melek (2013a). "Temel Karamlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık", *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, (Der. Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 17-27.
- GÖREGENLİ, Melek (2013b). "Nefret Söylemi ve Nefret Suçları", *Medya ve Nefret Söylemi Kavramlar Mecralar Tartışmalar*, (Ed. Mahmut Çınar), İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları, s. 57-73.
- GÜREL, Emet ve YAKIN, Mehmet (2007). "Ekşi Sözlük: Postmodern Elektronik Kültür", *Selçuk İletişim*, Cilt: 4, Sayı: 4, s. 203-219.
- HRANT DİNK VAKFI (2014). *Medyada Nefret Söylemi ve Ayrımcı Dil Mayıs-Ağustos 2014 Raporu*, <http://nefretsoylemi.org/rapor/may%C4%B1s-agustos-2014-rapor.pdf>, Erişim: 03.01.2015.
- İNCEOĞLU, Yasemin ve SÖZERİ, Ceren (2012). "Nefret Suçlarında Medyanın Sorumluluğu: 'Ya sev ya terk et ya da...' ", *Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları*, (Der. Yasemin İnceoğlu), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012, s. 23-37.
- İNCEOĞLU, Yasemin ve ÇOBAN, Savaş (2014). " 'Öteki'leştirme Sürecinde Medyanın Yeri", *Azınlıklar, Ötekiler ve Medya*, (Der. Yasemin İnceoğlu ve Savaş Çoban), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 50-102.
- KARAN, Ulaş (2013). "Nefret Söylemi ve Yakından İlişkili Diğer Kavramlar: Ayrımcılık, Nefret Suçu ve Hakaret", *Medya ve Nefret Söylemi Kavramlar Mecralar Tartışmalar*, (Ed. Mahmut Çınar), İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları, s. 95-125.
- KAYMAK, Ayşe (2010). "Yeni Medyada Nefret Söyleminin Hukuki Boyutu", *Yeni Medyada Nefret Söylemi*, (Yay. Haz. Tuğrul Çomu), İstanbul: Kalkedon Yayınları, s. 253-284.
- MARDAN, H. Andaç Demirtaş (2013). "Sosyal Kimlik ve Ayrımcılık", *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, (Der. Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 73-85.
- OSCE/ODIHR (2005). *Combating Hate Crimes in OSCE Region: An Overview Statistics, Legislation and National Initiatives*, Poland: <http://www.osce.org/odihhr/16405?download=true>, Erişim: 15.07.2014.
- SOMAY, Bülent (2013). "Ayrıarak Birleştirmek Mümkün Müdür?", *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, (Der. Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 97-104.
- VAN DIJK, Teun (1991). *Racism and the Press*, London and New York: Routledge.
- VAN DIJK, Teun (2000). *Ideology and Discourse. A Multidisciplinary Introduction*. English Version of an Internet Course for the Universitat Oberta de Catalunya (UOC). <http://www.discourses.org/OldBooks/Teun%20A%20van%20Dijk%20-%20Ideology%20and%20Discourse.pdf>
- VAN DIJK, Teun (2003). "Söylem ve İdeoloji Çokalanlı Bir Yaklaşım", *Söylem ve İdeoloji*, (Haz. Barış Çoban ve Zeynep Özarlan), İstanbul: Su Yayınları, s. 13-112.
- YUMUL, Arus (2013). "Nefret Suçu ya da 'Ölü Vicdanlar Ülkesi' ", *Medya ve Nefret Söylemi Kavramlar Mecralar Tartışmalar*, (Ed. Mahmut Çınar), İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları, s. 127-134.
- <https://eksisozluk.com/eksi-sozluk-kullanim-kosullari--2602576?nr=true&rf=ek%C5%9Fi%20s%C3%B6z%20kullan%C4%B1m%20ko%C5%9Fullar%C4%B1%2f1&a=seq&seq=1>, Erişim: 28.08.2014
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Katılmıç_sözlük, Erişim: 28.08.2014
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Ekşi_Sözlük, Erişim: 28.08.2014
- <http://www.alex.com/topsites/countries/TR>, Erişim: 11.11.2014
- <http://www.cnnturk.com/haber/turkiye/mario-levinin-kitaplari-da-boykot-listesinde>, Erişim: 11.11.2014
- http://www.radikal.com.tr/turkiye/ortakoy_sinagoguna_yumurtali_saldiri-1203649, Erişim: 11.11.2014
- http://www.salom.com.tr/haber-92271-eminonu_tahtakalede_yahudi_dusmanligi.html, Erişim: 11.11.2014